

А. Морозов, В. Мотуз

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ У 1920-Х РР.

В новітньому українському громадянському суспільстві молоді належить одна із провідних ролей у розбудові держави. Саме тому сучасні впливові політичні сили в Україні та за її межами намагаються різними методами утримувати в полі свого впливу саме цю вікову категорію громадян. Незважаючи на те, що на сьогоднішій день сільська молодь складає значно менший відсоток від міської, вона продовжує залишатися однією із головних носіїв інтелектуального потенціалу українського народу.

У 1920-х рр. соціально-демографічна ситуація в Україні була дещо іншою: сільське населення, а нас цікавить насамперед молодь, за своєю кількістю переважало інші соціально-демографічні групи і було одним із головних джерел поповнення трудових ресурсів країни. Тому не випадково партійно-радянського керівництво СРСР приділяло значну увагу питанню радянізації українського сільського молодіжного середовища. Адже, повернувши на свій бік молоду частину сільського населення радянська влада отримала б можливість ґрунтовно укорінитися в сільській місцевості республіки.

Сучасний погляд на проблему радянізації селянської молоді в досліджуваний нами період частково відображений у працях С. Кульчицького [1], В. Прилуцького [2], О. Зінько [3], В. Головенка [4] Ю. Сльченка [5], та ряду інших авторів. Водночас цілий ряд питань залишається маловивченим. У зв'язку з цим автори статті ставлять за мету дослідити маловідомі аспекти молодіжної політики більшовиків в українському селі у 1920-х рр. Об'єкт вивчення – радянська молодіжна політика, предмет – її реалізація на селі.

Комуністична партія, прийшовши до влади в Україні, намагалася всіляко схилити сільську молодь на свою сторону. Місце молодого покоління у більшовицькій політиці красномовно визначив вождь більшовиків В. Ленін: “Ми – партія майбутнього, а майбутнє належить молоді. Ми партія новаторів, а за новаторами завжди охоче йде молодь. Ми партія самовідданої боротьби з старим гниллям, а на самовіддану боротьбу завжди першою піде молодь” [5, 150].

Ставку на юнацтво партія зробила не випадково. Привернути молодь на свій бік було набагато простіше, ніж старше покоління. Беззаперечно, легше будувати з нуля, аніж перебудовувати: доцільніше виховати підрастаюче покоління в дусі комуністичної ідеології, ніж перевиховувати їх батьків, які мають достатній життєвий досвід та певні переконання.

Дослідник молоді в період формування тоталітарного ладу, В. Прилуцький зазначає, що згідно з переписом 1926 року, на території УСРР проживало 6 млн. 345 тис. молодих людей віком від 15 до 24 років, тобто масова частка молоді в загальній кількості населення країни становила 21,8 %.

Сільська молодь, як і взагалі сільські жителі, домінувала, вона складала 78 % від всього загалу [2, 12]. Більшовики прямо говорили про своє бажання завоювати та зміцнити свій вплив на підростаюче покоління, акцентуючи на необхідності виховання юнацтва на засадах марксистської освіти, залучення їх до політичної боротьби на боці комуністів [6, 171-172].

Виховувати, а водночас здійснювати всеохоплюючий контроль, Комуністична партія вирішила за допомогою створення молодіжної спілки – комсомолу. “КСМ є зараз основним джерелом поповнення Партії” [7, 114], – цей вислів був присутнім у більшості документації, пов’язаної з діяльністю Союзу молоді. Головним завданням цієї організації стало вирошування, немов у теплих, майбутніх свідомих партійців.

З 1919 р. при цій громадсько-політичній організації функціонував “відділ по роботі на селі”, який займався питаннями політпросвіти та організації сільської молоді, розповсюдженням у сільській місцевості впливу комсомолу [8, 28-29].

Молодь була тим ґрунтом, на якому більшовики хотіли зростити нову ідеологію, свідомість, нове суспільство. “Таке є завдання, що стоїть перед кожним юнаком, що вважає себе за комуніста і ясно дає собі відчит, що він, вступивши до комуністичної молоді, бере на себе обов’язок допомоги партії будувати комунізм...” [9, 214].

Політичні вподобання молоді були неоднорідними. Значний вплив на її погляди мали суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, які відбувались в Україні протягом 1920-х років. Так, динаміка прихильності юнацтва до лінії Комуністичної партії прямо позначалися на чисельності комсомолу. На початку 1920-х років Комуністична спілка молоді була малочисельною й неавторитетною. Наприклад, у травні 1920 р. в УСРР налічувалося приблизно 18-19 тис. комсомольців. Непопулярність більшовицьких заходів у роки громадянської війни призвела до втрати позицій більшовиків у молодіжному середовищі. Позиції комсомолу в сільській місцевості були вкрай слабкими. Загальна чисельність селян-комсомольців в цей час не перевищувала 5 тис. осіб [2, 99].

Для того, щоб змінити цю ситуацію на краще на VI конференції КП(б)У, яка відбувалася 9-13 грудня 1921 р., було визначено декілька завдань. Одним із найнагальніших було надання всебічної допомоги комсомольським осередкам на селі. Так, на роботу в сільські комсомольські організації відряджалися досвідчені партійні працівники, проводилися тижні та місячники зближення партії і комсомолу [10, 109].

Більшовицька партія намагалася усіма можливими засобами привернути увагу сільської молоді до своєї підконтрольної організації. Так, діяльність КСМУ набула активної популяризації згори. Загальновідомими стали вислови Г. Зінов’єва про важливість комсомолу: “Більше гостроти тому мечу, яким ми повинні бути озброєними, що є духовною зброєю контролю і знищення та спрямування у вигідне нам русло... Цим шляхом ми допоможемо старшим братам вийти переможцями і допоможемо собі цей дух зламати та перетворити

зло в добро” [11, 42].

Розповсюдженням явищем стала агітація до вступу в комуністичні спілки через поширення листів-закликів від міської молоді: “Товариші підлітки, хлопці, парубки й дівчата незаможного селянства, вітаємо вас і чекаємо в найближчому часі в кожному селі і волості бачити комуністичну спілку юнацтва...” Листівки також рясніли гаслами, в яких мова йшла про більшовицьку революцію, яка “розбила їх кайдани і тепер проводирем юнацтва стає КСРМУ, за допомогою якої молодь самостійно буде влаштовувати свої справи, творити своє теперішнє та майбутнє...” [12, 274]. Подібні заходи пропаганди були розраховані на те, що сільська молодь, збагнувши свою необхідність для партії та держави, потягнеться за вже існуючими осередками.

Цікавими є рекомендації щодо роботи в сільській місцевості. Партійне керівництво розуміло, що село – це міцна опора української національної ідеї. Щоб заручитися підтримкою сільської молоді, КСМУ йшла на деякі хитрощі. Наприклад, одним із методів залучення молоді до комсомолу була “правильна лінія комуністів у питанні національної української культури та української мови. Всю роботу в селі намагатися проводити на українській мові як найбільш зрозумілої для більшості населення” [12, 275].

Соціальний склад селянської молоді дублював поділ селянства взагалі: в його середовищі були присутні в основному середняки та бідняки, незначна кількість заможних і ще менше – селян-колективістів. Розуміючи, що більшовицька доктрина не є єдиною в селянському середовищі, партія з метою ідейно-організаційного зміцнення комсомолу ініціювала чистку комсомолу наприкінці 1921 – початку 1922 р. У циркулярі всім губкомам КПУ “Про перевірку складу КСМУ” від 24 листопада 1921 р. вказувалася мотивація цього кроку: “Наскільки успішно проведе роботу комуністичного виховання (КСМУ – авт.) залежить подальший перехід цих верств від Союзу в Партію”. В документі також зазначалося і про сільські осередки: “Звільнити сільські організації від роз’їдаючого їх куркульсько-націоналістичного впливу” [7, 114]. Внаслідок проведеної чистки кількісний склад комсомольської організації за даними радянських істориків зменшився в Україні на 17 % [10, 110] або на 30 – 40 % [2, 101]. Так чи інакше, але це скорочення було катастрофічним для й так незначного радянського молодіжного утворення.

Важливим напрямком розширення лав комсомолу стає ідейна боротьба з різними за своєю орієнтацією молодіжними організаціями, які функціонували в УСРР у 1920-х рр. Найбільш популярними серед сільської молоді були позапартійні об’єднання, такі як “Просвіти” та молодіжні спілки інших партій, наприклад, Комуністична юнацька спілка (КЮС), створена Українською комуністичною партією (боротьбистів) (УКП (б)) [13, 61]. Наприклад, у звіті Катеринославського губкому ЛКСМУ піднімалося питання про не більшовицьку молодіжну організацію, яка намагалася бути схожою на комсомол, та насправді була сформована із прихильників укапівців [14, 8]. Існування альтернативних молодіжних організацій, з однієї сторони, свідчило про прагнення юнацтва бути активним учасником суспільно-політичного

життя країни, а з іншої – унеможливило лідерство або принаймні популярність комсомолу в сільській місцевості, тому вони підлягали розпуску.

В 1926 р. були виявлені меншовицькі та анархістські організації молоді, справами яких займалися вже органи ДПУ. У шифровці начальнику Державного політичного управління подавався звіт з проведеної роботи: “Анархічним рухом охоплена частина сільської учнівської молоді... Більше, ніж інші вражені: Полтавська, Лебединська, Роменська, Прилуцька, Уманська та Дніпропетровська округи”. Також у звіті наводилися дані про затримання на Полтавщині групи анархістів з 85 осіб (в 1925 р.) у віці 18-23 років, що у своєму складі мала переважно членів КНС та бідняків, комуністів та комсомольців [15, 37-38]. Для партії постає нова проблема, пов’язана вже не із слабкістю комсомолу та існуванням на цій основі небільшовицьких молодіжних осередків, а із нездатністю ЛКСМУ забезпечити повну ідейну відданість навіть серед своїх членів.

Починаючи з 1923 р. чисельність селян-комсомольців поступово починає зростати. Це було обумовлено лояльним ставленням більшості населення УСРР до нової економічної політики. Смерть В. Леніна в 1924 р. викликала великий резонанс у радянському суспільстві. Комсомол як невід’ємна його частина теж був втягнений у ці події. Так, з Москви до Харкова 23 січня 1924 р. була направлена шифровка, в якій наголошувалося: “У зв’язку зі смертю Ілліча тримайте міцний зв’язок з Губкомками Партії... Зверніть увагу на роботу ланок на селі, особливо там, де немає ланок партії, про все інформувати ЦК” [16, 15]. Цей документ свідчить про непевність становища компартії, яка боялася разом із втратою вождя втратити і підтримку населення, тому особливо турбувалася про діяльність більшовицьких організацій на місцях.

Комсомол оголосив ленінський призов молоді, що додало до його українських лав 44 тис. осіб [10, 118]. За іншими даними, приріст комсомолу у зв’язку зі смертю В. Леніна склав 41067 осіб, з яких 40661 членів та 406 кандидатів. Співвідношення сільського та міського населення складало майже 2:1 – робітників – 24077, а селян – 13275. Ці дані відповідають даті закінчення ленінського набору 1 липня 1924 р., а вже на 1 листопада 1924 р. чисельність комсомольців збільшилася на 29,3 % і складала 139932 осіб, з яких 53,5 % були робітниками, а 36 % – селянами [17, 214].

Успіхи комсомолу в другій половині 1920-х років були очевидними. ЛКСМУ приділяє велику увагу залученню позапартійної молоді до співпраці: організація маніфестацій, спортивних змагань, сільськогосподарських та театральних гуртків, проведення лекцій серед червоноармійців, курсів політосвіти, – все це потроху схиляло юнацтво до комсомолу, не говорячи вже про відомі пільги, якими користувалися їх члени. Лави союзу сільської молоді за 1926-1930 рр. подвоїлися, їх п’яту частину становили колгоспники [10, 277].

Зростає чисельність комсомольців, обраних до сільських рад. Так, у 1925-1926 рр. їх нараховувалося 3,9 %, а у 1926-1927 рр. – 5,1 % [18, 18].

Включення молоді до пробільшовицької організації ще не означало її остаточну радянізацію. Серед комсомольців зустрічалися молоді люди, які різко негативно ставилися до радянської влади. Так, Опис “Хворобливих явищ в сільській частині організації” містив повідомлення про 7 комсомольців, які не бажали йти до Червоної Армії. У розмові з ними виявилися їхні антирадянські погляди: “Зграйка комуністів захопила владу у свої руки і добре сама живе... я не знаю, що має на увазі радянська влада, навчаючи рівності та братерству, примушуючи в той же час вивчати військову справу... все доросле селянство невдоволене радянською владою, тому що беруть податок, ведуть боротьбу з релігією...” [19, 22]. Потрібно було ще багато ідейного мастила, яке б затьмарило юнацтву нормальне сприйняття дійсності.

Вихід із комсомолу був обумовлений різними мотивами: незадоволення роботою осередку, тиск батьків або зайнятість сільськогосподарськими справами. Із звіту IV конференції Херсонщини можемо дізнатися про головні причини виключення із молодіжної організації: “За цей період виключено 75 осіб, що на 1 грудня 1925 року складає 1,6%. Головні причини: а) за порушення дисципліни та статуту ЛКСМ – 15 осіб; б) за пияцтво – 12; в) за крадіжку – 10; г) за дезертирство – 4; д) за хуліганство – 10; е) за проституцію – 4; є) як баласт – 5; ж) за відрив від організації – 3; з) за релігійні обряди – 5” [19, 24]. Тобто, комсомол, хоча й мав головним завданням правильне виховання молоді в радянському дусі, був наповнений своїми внутрішніми проблемами і якщо він претендував на роль єдиної організації молоді, то повинен був боротися зі своїми недоліками.

На кінець 1920-х років ЛКСМУ вже посідав монопольне становище в молодіжному русі УСРР. На 1 січня 1928 р. комсомол в УСРР налічував вже 350 тис. осіб, 50% з яких становила сільська молодь. На селі діяло 6618 осередків ЛКСМУ, які охоплювали 60% сільрад [2, 116].

Таким чином, молодіжна політика радянської влади в українському селі спрямовувалася на радянізацію сільської молоді шляхом залучення її до ЛКСМУ. В кінці 1920-х рр. більшовики мали у цьому напрямку певні успіхи. Насамперед були розпущені альтернативні молодіжні організації, а по-друге – ЛКСМУ ідейним монополістом, який по-комуністичному виховував українську сільську молодь.

1. Ленін В. І. Повне зібрання творів. Пер. з 5-го рос. вид. – Т. 14. – “Вересень 1906 – лютий 1907”. – К.: “Політвидав”, 1971.

2. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК. – К., 1976. – Т. 1.

3. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 605.

4. Молодь повинна вчитися будувати соціалістичне господарство. // Юнацький рух на Україні. Хрестоматія / Уложили С. Білокриницький, П. Усенко. – “Держидав України”, 1927.

5. Історія Української РСР. У 8 т. 10-ти книгах. Т. 6. Українська РСР у період побудови та зміцнення соціалістичного суспільства (1921 – 1941). / Редакц. колегія:

- П. П. Гудзенко та ін. – К.: “Наукова думка”, 1977.
6. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 606.
7. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 354.
8. *Історія України XX – початку XXI століття: Навч. посіб. / П. П. Панченко, Н. П. Барановська, С. С. Падалка та ін.; За заг. ред. В. А. Смолія. – К.: Знання, 2004.*
9. ЦДАГОУ. – Ф. 7. – Оп. 12. – Спр. 4.
10. ЦДАГОУ. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 26.
11. ЦДАГОУ. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 164.
12. *Ленінський 2 набір до спілки. // Юнацький рух на Україні. Хрестоматія / Уложили С. Білокриницький, П. Усенко. – “Держидав України”, 1927.*
13. ЦДАГОУ. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 272.
14. ЦДАГОУ. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 104.
15. ЦДАГОУ. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 818.
16. ЦДАГОУ. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 60.
17. ЦДАГОУ. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 76.
18. ЦДАГОУ. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 186.
19. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3083.

В. Олянич

УЧАСТЬ СЕЛЯН В КООПЕРАТИВНИХ ЗАГОТІВЛЯХ В УСРР У 20-Х РР. XX СТ.

Селянські господарства, будучи членами кооперації, використовували її для економічного зміцнення, пільгового матеріального постачання, особливо реманентом та сільгосптехнікою, тобто в українському селі функціонувала кооперативна система приватного підприємництва, позаяк господарства селян-членів товариств залишалися самодіяльними. Важливо з’ясувати наскільки ефективною виявилася організаційно-виробнича та збутова діяльність кооперації, її посередницька роль в заготівлі продукції селянських господарств. Виявлення та системний аналіз інтегруючої функції кооперативних товариств шляхом дослідження конкретно-історичних форм участі селянського двору у формуванні внутрішнього ринку сільгосппродукції, на нашу думку, є оптимальним для висвітлення специфічної форми приватного підприємництва дрібних товаровиробників.

Отже, актуальність дослідження участі селян у кооперативних заготівлях у 20-х рр. XX ст. має наукове і прикладне значення.

Об’єкт дослідження – сільське господарство України 1920-х рр., предмет – кооперативний рух в зазначений період. У статті автор ставить за мету дослідити роль і місце селянських господарств у кооперативних заготівлях.

В літературі 20-х рр., присвяченій хлібозаготівлям, висвітлювалася діяльність основних хлібозаготівельних організацій – державних, акціонерних, кооперативних, а також приватних структур. Для з’ясування ролі і місця безпосередніх виробників, без яких згадані сектори залишалися б просто бездіяльними, важливо віднайти не лише форми збуту товарної продукції, а найважливіше показники ефективності – ціни, обсяги заготовленого зерна,